

ԹՈՒՐՔԻ ԱՂՉԻԿԸ / Турецкая девушка – сказка

Category: Ertekiler, Kitapcy

написано kitapcy | 24 января, 2025

ԹՈՒՐՔԻ ԱՂՉԻԿԸ / Турецкая девушка – сказка ԹՈՒՐՔԻ ԱՂՉԻԿԸ

(Չորրություն կրոնի)

Ամառն էկել էր, սիրտս էլի մթնել: Տարվան ո՛չ մեկ ժամանակը էնքան ինձ չի տանջում, ինչպես ամառը: Ձմեռվան ցուրտը, բուքը, սառը եղանակը, չանգը՝ դորդ ա՛ ծանր են մարդի համար, բայց հենց արևը մեկ քաղցր աչքով որ մտիկ չանում, բուլոր տխրությունը, բուլոր մեր սրտի մթուճյունը երկնքի հետ պարզում, անց ա կենում, – ու ո՞վ չգիտի՝ որ ցուրտը մարդի մարմինը պնդացնում, գորացնում ա: Ո՞վ չգիտի, թե ո՛րքան հիանալի ա աշխարհ, ի՞նչպես ա մարդիս հոգին քաշում, վերացնում, գվարթացնում, երբ գարնան գովարար հովը փչում, սար ու ձոր իրանց մահվան քնիցը վեր կացնում, ձին ու սառից հալցնում, նոր հոգի, նոր կյանք տալիս բուլոր բնութայանը: Ո՞ւմ սիրտը չի վերանամ, զարմանում, աչքը ծովանում, երբ Մայիսի առավոտը փանջարեն բաց անելիս՝ տունը անմահական հոտով ա լցվում, օթախը՝ երկնային լուսով, անկաջը՝ հազար տեսակ ձենով, աչքը հո՛ւ էն ալվան ծաղկները ու կանաչ խոտերը որ չի՛ տեսնում, ուզում ա թախտ, աթոռ, փառք, մեծություն, փափուկ տեղ ու բարձ թողա՛ ու դուս վագի, գետինն ու հողը լիզի, համբուրի, երեսին քսի, չոքի, Աստված փառաբանի, պառկի անույշ երագ տեսնի: Ո՛վ, ա՛խ, ով կուզեր՝ որ էն թագավորական լաջվարթ, ոսկեվարաղ ամարաթը, էն սուփրեն ու սեղանը, էն սագն ու քյամանչեն՝ մեկ ձորի հետ փոխի՝ որ գարնան ժամանակին բացվում՝ հազար տեսակ ծաղկներով լցվում, զարդարվում ա, որ բյուր տեսակ թռչունք գլխավերեն են ծափ տալով՝ խայտում, ցնծում, երգում, պարզ, արծաթանման աղբրները աչքի առաջին են քչքչում, ու ճրագի պես վառվում, օդը մեկ կողմից ա իր կենդանարար հովը փչում, ամպը մյուս կողմից իր երկնային ցողը վեր ածում: Աշունքն էլ՝ դորդ ա՛ իր տխրությունն ունի, մարդ չի կարում սրտին հուլի տալ՝ որ հանգստանա, դարդ չանի, չունքի բուլոր իր հույսն ու մխիթարությունը, իր գանձն ու դուլվաթը երկրին ա պահ տալիս և ձեռը ծոցին կանգնում, դրադիցը

մտիկ անում, որ տերևները քիչ-քիչ դեղնում, թառամում, վեր են թափում, ծառերն իրանց պտղիցն ու զարդարանքիցն են զրկվում, դաշտ ու ձոր իրանց կանաչ ռանկիցն ու ալվան ծաղկներիցը: Քամին մեկ կողմիցն ա իր դառը շունչը ցույց տալիս, ամպերը մյուս կողմից իրանց նոթերը կիտում, գլխները բարձրացնում, թնդվում, չարանում – ամա աշունքն ա, որ մարդիս դառն աշխատության և քրտինքով դատած, վաստակած պտուղը հասցնում՝ իրան ա տալիս, որ աչքը կշտանա, սիրտը մխիթարվի, մարմինն էլ եղ գորություն ստանա, էլ եղ ուրախ ուրախ իր հանդին մտիկ անի, ա հույսը չի կորցնի, թե նրա աշխատությունը ձևի ու սառցի տակին կփոխն, կփրջանան, իր աչքը մեկ խեր չի՝ տեսնիլ:

Բայց ամառը, տոթագին, կրակ ամառը, դորդ ա՝ մեր պտղները հասցընում, մեր սիրտն ումուղ ա քցում, բայց մեր հանդերն էլ հետն ա չորացնում, մեր աղբրներն ու գետերն էլ հետն ա ցամաքացնում, երում, խաշում, երկրի երեսը, դաշտի խոտն ու ծաղիկն անձողի պես սևացնում, խորովում ու շատ անգամ՝ որ սիրտդ ու բերանդ բաց ես անում, որ շունչ առնիս, կրակ ա գլխիդ վեր գալիս, կրակ բերանդ թափում, բոց ոտիդ տակին վառվում, ցողի ու հովի տեղը մահվան տաք քամին երեսիդ փչում, շունչդ կտրում, արինդ ցամաքացնում:

Եսպես մեկ ամառվան օր էր, որ քաղաքի շոքն ու կրակը շունչս բերանս էր հասցրել, ինձ խեղդում էր, որ գժվածի պես ընկա փողոցե փողոց, քուչա քուչա, որ գևամ մեկ հով տեղ գլուխս վեր դնեմ, մի քիչ շունչ առնիմ: Շատ անգամ՝ որ ամառը թալանում, ինձանից գնում էի, ուզում էի գլուխս մահու տամ, որ պրծնիմ էս դառն աշխարքիցը, հենց կարծում էի, թե ես եմ մեղավորը, ես եմ չար անօրենը, որ էլ աշխարքի չէի կարող պետքը գալ, ուզում էի շուտով էլա ոտս քաշիլ, գևալ: Գիշերն երազն էր ինձ տանջում, ցերեկը իմ միտքը, իմ չար միտքը: Աստված, երկինք, դժոխք, արքայություն, սիրելի, բարեկամ սրտիցս Էսպես էին քաշվում, ջնջվում, որ հենց իմանում էի թե էս դիևումն ինձ մեկ չարա չի՝ ըլիլ: Քարերն ու անբան անասունքն էլ աչքիս գրող էին երեում: Ամեն մեկ ոտս փոխելիս՝ ամեն մեկ շունչս քաշելիս՝ Էսպես էի կարծում, թե հազար թուր սիրտս են խփում, հազար ձեռ գլխիս բռնցկում, հազար թշամի եղևիցս վազում, երկինք ու երկիր գլխիս փուլ գալիս՝ որ ինձ տակով անեն: Ում մեկ ծանր խոսք էի ասել, ով ինձ մեկ խեղ աչքով նայել էր, ինչ բարեկամից թուղթ էի ստացել, պատասխանը չի՝ գրել. ինչ մտքումս դրել էի ու չէի՝ կատարել,

աշակերտի էի նեղացրել, ծառայի էի մեկ թթու ջուղաբ տվել. ծառայուլթյունս չէի օրինավոր կատարել, յա մեկ գործ էս օր վաղը քցել, բուլոր, բուլոր գալիս՝ առաջիս կանգնում էին ու հոգիս էլ՝ որ ասում էի տամ, հենց իմանում էի, թե էլի ինձանից ձեռ չեն վերցնիլ, էլի հողս նրանք կհանեն, կրակ կտան, բարեկամք ինձ երախտամոռ կկանչեն, գլխավորք ինձ ծուլլ, անպիտան կհամարեն, ամենս էլ կուրախանան, որ ինձանից շուտով պրծան: Որ լսում էի՝ թե մեկ մարդի պատիժ տվին, յա բանդը քցեցին, որ ասում էին՝ թե Ռուսաստանիցը մեծ մարդ ա էկել, որ մեր երկրի ահվալն քննի, իմանա, որ կուսակալիցը, յա նախարարիցը (մինիստրիցը) մեկ թուղթ էր գալիս, որ կառավարաթյունիցը (դերեկցիիցը) ստորոժը գիրքը կռնատակին աչքիս չէ՛ր երևում, էնպես էի սարսափում, կարծում, թե էս ա, իմ վերջի օրը հասել, մոտացել ա, իմ արած չարությունը լիս ընկել, Պետերբուրգ, Մոսկով, Թիֆլիզ ինձանից գանգատով լցվել են, իմ բարեկամքը ինձանից ձեռք վերցրել, իմ թշնամիքը ինձ մատնել, ինձ պետք է՝ տանեն սաղ սաղ թաղեն, յա կախ տան: Աստված իմ թշնամուս չի՛ տա է՛սպես սիրտ, է՛սպես միտք: Երևակայությունը մարդիս ո՞ր դժոխքը չի՛ տանիլ, եդ բերիլ: Ինձ պահողը հենց էս էր որ ասում էի՝ թե մտքումդ դրել էս ազգին պետքը գաս, մեկ անուն թողաս, կմեռնիս, մեկ վրեդ կանգնող, ողորմի տվող էլ չի՛ ըլիլ: Ապրի՛ր՝ որ ասածդ անես, մուրազդ առնիս: Է՛ս, է՛ս էր ինձ ամեն դժոխքից, պատուհասից ազատում, հոգիս եդ բերում, թե չէ Քուռը վաղուց կըլեր իմ գերեզմանը: Լսող, կարդացող՝ թո՛ղ ինձ ղևամիշ չանեն՝ որ իմ մեղքս իմ բերնովս եմ խոստովանում: Մարդ իրան սիրտը որ փակի, ո՞վ կիմանա, ո՞վ կզգա՝ թե նրանում ի՞նչ կա: Բայց էսպես դժոխք սիրտ՝ Աստված ո՛չ տա, ո՛չ ստեղծի:

Մեկ օր էլ էս կրակը ջանս էր ընկել, սիրտս էրում, փոթոթում, ինչպես ասեցի, որ տանից, տեղից, դուս ընկա, ու դեպի թագավորական՝ բաղնիսների եղևի բաղը երըմիշ էլա: Քուռա, փողոց գերեզմանատուն էր դառել: Երկնքիցը կրակ էր վեր թափում, երկիրը տաքացած պղնձի պես ոտիս տակը կրակում: Ամենը քուն էին մտել, որ ճաշվա շոքն անց կենա: Բաղի մուռա կամ ջուր կրող էին մնացել էս մեռլատան բնակիչն ու շունչ քաշողը, որ իրանք էլ գերեզմանից դուս քաշած հարիր տարվան մեռլի պես շունչ ու ռանկ կորցրած՝ կամ կիսաջան ոտը ոտի առաջն էին դնում, կամ մեկ բարի վրա նստում, շունչ քաշում, գտակները վերցնում, քրտիկները սրբում, կամ թե ա՛խ ու ո՛խ

քաշելով, դես ու դեն տմբտմբալով, օրորվելով իրանց ճամփեն գնում:

Իմ բախտիցը թագավորական բաղի դուռը բաց էր: Մտա ներս, բաղմանչուն գլուխ տվի. Սուտ, որ ինչ ա, չբարկանա ու ծառին, քուլին մտիկ տալով, ընկա դարըդուս, որ կարծիք չտանի, թե բան կգողանամ: Հասարակ մարդիքը ի՛նչպես արդար են ու պարզամիտ: Ենպես էի անում, որ իմանա՝ թե ես մեկ գիտուն մարդ եմ, գնացել եմ, որ սար ու ձորին մտիկ տամ, յա սիրտս բացվի, յա մեկ նոր շնորք վեր առնիմ: Բոլոր միանա էր: Աստված որքան ողորմած ա, որ մարդիս Ենպես սիրտ ա տվել, որ փոքր բանով էլ, իսկույն իր տրտմությունը ցրվում, միտքն ուրիշ տեղ ա քցում: Օգոստոս ամիսը, հավողի ճթերը հազար տեղից կախ ընկած, ես էլ մրգի գերի, փորի գերի, ո՞վ ըլի, որ սրտի ծերը չէրի: Քարափի տակի ընկուզի ծառն ու հավողը աչքիս տակն էի առել, ու դեմը գնում, դեմը աչքըս եղևս, չորս կողմս քցում, որ տեսնեմ, թե բաղմանչին հո չի՛ գալիս, ծառերի տակին հո մարդ չկա, որ ինձ տեսնի: Հարամ ըլի Եսպես ան էլ, Եսպես իշտահն էլ: Մեր փորը փոր չի, ջրիոր ա. ձեն տաս ձեն չի՛ տալ. ինչ տիլ ու ախպ միջիցն էլ հանես, իստակես, Էլի մյուս օրը իրան իրան կլցվի, ընչանք տերը հանգը հունգ կանի: Ինչ և իցե, աչքդ ուզածդ չտեսնի, թե չէ՛ սիրտդ՝ չաքուջն առած, գլխիդ կանգնած ա, կտաս, շնորհակալությունն չանիլ, չէ՛ս տալ, գլուխդ կպատռվի – լավն են ա, որ մարդու ո՛չ աչքը բան տեսնի, ո՛չ սիրտն ուզի: Ամա էդ Ես աշխարքումը ո՛չ պատահել ա, ո՛չ կպատահի: Քանի աչքդ բաց ա, փակ չի, մեջքդ լեն, շլինքդ վրեն, ինչքան ուտես, Էնքան կուզես:

Ա՛խ՝ ի՞նչքան խոր ա մարդիս սիրտը, ի՞նչքան անքննելի, անիմանալի: Մեկ րոպեից առաջ կրակ էր գլխիս վեր թափում, գետինը բերանը բաց արել, ինձ ուտում, ամպ ու կայծակ փորումս հազար տեղից տրաքում, լերդս ու թոքս կրակ տալիս, հիմիկ բոլորն, բոլորն կտրվեց, վերջացավ, գարնան օրվա պես պարզեց, լուսացավ, երեխությունս միտս ընկավ, բաղմանչին տուն մտավ, հավողի չաղ չաղ, սև սև ճլմկոտած ճթերը ցրվեցին սրտիս հոքսն ու ցավերը, ու նստած տեղիցս, ընկուզու տակիցը հարիր անգամ շլինքս երկարացրի, Էլ եդ քաշեցի, ծղուկը Էլա, ծղունկ Էլա ու, Աստուծո փառք, մարդ չտեսավ: Պստիկ ժամանակս բոստան շատ էի կտրել, քանաքոցոնց ավելի անունը հո՛՛ երևանումը տանձագող են կանչում: Տանձ չըլի հավող ըլի. հեսաբի բան չի՛, ատամներիցդ չէ՛ն իմանալ, փորիցդ չէ՛ն հարցնիլ: Բայց վա՛յ նրան՝

որ փորձանքի կպատահի, կերածն էլ, մարսածն էլ քթովը կհանեն: Երեխե՛ք, ձեզ եմ ասում, ձեր արևի՛ն դուրբան՝ արածս չանե՛ք, թե չէ կփոշմանեք:

Բոստան գող գևալիս, կամ տանձ գողանալիս՝ դորդ ա, քոթակ շատ էի կերել, ամա էլ եդ մոռացել: Երեխին շաքար տուր ձեռը, թեկուզ հարիր անգամ գլխին բոնցկի, հարիր փետ էլ ոտին խփի, էլի մեկ սհաթից հետո ցավը կմոռանա, բերանը կքաղցրանա: Ամա մեծին ի՞նչ անես, որ Եսպես ջահելութլուեն անի: Սիբիր չեն տանիլ հավողի խաթեր, ամա վրեն կծիծաղին տեսնող լսողներ: Թո՛ղ՝ ինձ վրա ծիծաղին, որ ուրըշները վախին, չամաչին: Հազար անգամ թուք մուր, մեկ անգամ օրինակ տո՛ւր, Ես մեկը շատ բան կտեսնի, քանց մեկ կարաս խրատ, մեկ ջվալ դաբըհաթ:

Մատներիս ծերերը դառել էր ինձ համար թառլանի թև. Յավա՛շ, յա՛վաշ փեշերքս էլ վեր քաշեցի՝ որ թփի, քուլի չդիպչի, չխշշա, ուսուլուվ վեր Էկա ու հավողի բարուևակի տակը մտա: Եզովբոսի աղվեսը ինչպես էր իր ագռավի պանրին մտիկ անում, Էնպես էի ես էլ իմ հավողի ճթերին նայում: Բայց վազը անկաջ չուկի, որ խաբվի, ով ուզենա քաղի, պետք է ոտները հանի, ծառը նի ըլի, սատանական Եսպես բարձր էր՝ իմ սիրուն, իմ ուզած հավողի վազը: Լերդս կատիկս էր թռել, շուկնչըս բերնիս դեմ ընկել, թուքս չորացել, երեսս թան դառել, էլի անիրավ փորս իր գուռնեն էր փչում ու նեքսսիցը հարայ տալիս, գոռում, դռում: Դես ու դեն մեկ էլ աչքս քցեցի ու յալահ՝ վազնըվեր շուկալվեցի, ինչ կըլի, կըլի՝ մտքումս ասեցի: Ձեռս ճթին հասավ, ջանս դող ընկավ, ամա բանը որ թարս գա, սատանեն ի՞նչ անի, մահանեն ի՞նչ: Կոթին էի գոռ տալիս, գիլեքն էին լալիս, գվաթս էի փորձում, ճիթը սաղ սաղ հալչում: Ա՛խ՝ Էն հադաղին թե մեկ շխալիկ (դանակի կտոր) էր ձեռս ընկել, հազար անգամ կպաչեի, ճակատիս կդնեի, ու ալմագե թրի հետ չէի փոխիլ, Էն էլ չկար, սատանին նալաթ: Տո սատանեն ի՞նչ անի, ինձ մեկ ասող ըլի. Եսպես ա, լեզվըներս սովորել ա, մենք գռփում ենք, սատանին դմփում: Ախր ո՞վ չուզիլ, որ մեկ դոթուր էշ էլա ուկենա, որ ընկած տեղը, բեռը նրա քամակին դնի, ինքը դիկջանա: Շատն էլ հո՛՛ իրանք էլ են վրեն նստում, իշին բզում, թեկուզ ոտին անի, թեկուզ գլխին, թեկուզ տրտինգ, թեկուզ տրինգ: Իշի քամակը բարակ, նստողի ոտները երկար, էլ ի՞նչ կուզի թամք ու օրգանգու: Փալան էլ չըլի, բանդ երըմիշ կըլի: Դու քո բանը տե՛ս, ես իմ հավողը քաղեմ, քեզ չթաղեմ, բանս շլոր էր, ճթի կոթը գոռ.

Քիչ էր մնացել էն չար սհաթը, հավողի վազը անհծելով վեր գայի, առամներս բերնուժն եռացին – ա՛խր բարկացած էլ չէ՛... Աչքդ բարին տեսի, դասաբն իր մսին էնպես վրա չի՛ թռչում, ինչպես ես իմ ճթին. բայց սև ըլի էն ճիթն, ինչպես սև էր. իմն ինձ հասավ, դուժմանիդ գլխին չգա: Փիս բանն էսպես ա, ինչքան ծածուկ էլ մարդ գործում ա, էլի էնպես ա իմանում, թե իր շվաքն էլ ա իրան ուտում, ինչպես իմն ինձ կերավ:

Հենց առամս ճթի կոթին հասավ, հենց մեկ դրճացրի թե չէ, թուփը որ տակիս բեշաֆիլ չխշշաց ու մեկ թրփթրփոց անկաջս չընկավ, ճուճն իր տեղը մնաց կախ ընկած, ես գետնի վրա՝ գլուխս շշմած էնպես կոլուկվեցի, վեր ընկա: Գետինը որ պատռել էր, ինձ ներս տարել, անհծած ըլիմ, թե էնտեղ էլ՝ խուճկ ու մոմ չէի՛ առել, վառել, ծխել, մխել, յա չի՛ չոքել՝ սատանին ուխտա արել՝ որ ինձ պրծացրեց, չուճքի սատանական գործքի ետևիցը ման էկողը սատանի դուռը պտի գևա, որ սներես չմնա, ու սևն սպիտակին չի՛ սիրիլ. սպիտակը սևին, է՛րևակ իմ սև օրին, ես օր սատանի աչքը քաղցր էր ինձ վրա: Հա կա՛ց ու քե՛ֆ արա՛, – հենց իմանում էի, թե ինձ կապեցին, թողեցին, երեսս մուր քսեցին, գլխիս ջուր ածեցին, աչքերս սևացել էր, ոտներս քարացել, բայց ամեն դոսթ, դուժման էն բարի սհաթին ռաստ գան, ինչ ինձ ռաստ էկավ. եդ մտիկ տամ, տեսիմ որ մեկ գոմփոռ շուճն մեկ սև կատվի՝ հե՛տ ածավ: Դե՛, հա՛ կա՛ց ու շախսե վախսե կանչի՛ր. թփերն էլ հետս ծափ տվին, ցնծացին, ծառերն էլ վրես ծիծաղեցին, տևազ արին, որ մեկ եքա մարդ՝ մեկ կատվից էսքան վախեցավ, լեղապատառ էլավ: Հենց նրանց ջգրու էլի՝ ոտ ու գլուխ հավաքեցի, էլի իմ վազիս, խտտեցի ու գլխին նստեցի: Կատվի՞ց... շանի՞ց ... մարդ վախենա... կերած հացը հարամ չի՞ էնպես մարդի: Ա՛խ սիրելի՛՝ կատուն ո՞վ ա, շունն ո՞վ. Փիս մարդի խղճմտանքը, խղճմտանքն ա իրան չանգռում, իրան կծում, փիս գործքի փրին նալաթ: Առամներս իրանց բանը տեսան, փորս իր մուրազն առավ, ռանկս տեղն էկավ, հանաքն անց կացավ, բերանս քաղցրացավ, ջանս դինջացավ: Էլ ահ ու դող չուճեի, ուզածս արել էի, մեղքս գործել ծառը չէ՛ր ասիլ, ես էլ հո՛՝ էլի ինչպես մեկ մարդ՝ բանից բեխաբար, վազին էլ չէի մտիկ անում, որ իմ արդարությունը կարծիք չտա – ընկա էլ եդ սարնըվեր, սարնըդուս ու էկա մեկ կանաչ տեղ նստեցի, աչքս թուրքերի գյոռնիանին քցեցի: Ա՛խ՝ ի՞նչ կըլեր որ չէի՛ արել, ու տուն գնացել:

Ել եդ շորը գոռ արեց, տաք քամին երեսիս փչեց, սրտիս չոր քամին
լերդիս ու ջիգյարիս, Ել եդ տրորեց, Ել եդ միտքս ու սիրտս՝ ինչպես
մեկ կատաղած ծով իրարոցով քցեց: Քարափի բրջերը մեկ կողմիցս էին
գլխները բարձրացրել, լուռ, մուսնջ մտիկ տալիս, գյոռխանի
գերեզմանաքարերը առաջիս լռվել, պապանձվել, չոր, երված, խորովված
սարն ու ձոր՝ մեկն իր մեռած գլուխը ցույց տալիս, մյուսն իր
ճոթած սիրտն ու դոշը: Լազգի, թուրք, ղզլբաշ, օսմանցի մեկ
կողմիցն էին թվանքի, թոփի գյուլլիս գոռ տալիս, գոռում, հայ,
վրացի, օս, փշավ, իմերել մյուս կողմիցը՝ իրանց կրակը բաց արել՝
Եկողին ջարդում, մոտանողին գյուլլախորով անում, հասնողին՝ յա
գլուխը փորը խրում, յա իրան սաղ սաղ բերդը քաշում: Դշղրուն,
հարայ հրոցը, ձենը ձորը անկաջ էին խլացնում: Սար ու ձոր դրմբում,
դրնգում, մարդի ուշ ու միտքը գլխիցը թռցնում էր: Որի մագիցն էին
բռնել քաշ տալիս՝ որի թևիցը ձգում կախ տալիս, որը որդու եղևիցն
եր լալիս, որը գլխին վեր հատում՝ սիրելուն տանելիս: Դառն
ժամանակ, գևաս, ո՛չ եդ գաս:

Գյոռխանումը ֆոր են փորում: Հալբաթ մեռել պետք է թաղեն: Թուրք
ըլի, Աստուծու պատկեր չի՞, մեռելին տեսնողը բաս սո՞ւք չանիլ,
կծիծաղի՞: Հրեն նաշը դուս Եկավ: Մուլլեքն առաջին տխուր, գլխրները
կախ քցած՝ գնում են: Շարական, ժամ չե՛ն ասում, բայց ա՛խ, ինչպես
են գլխրներին ծեծում, ի՛նչպես կուտապ կուտապ գալիս, իրանց
ջարդում, սպանում: Մեկը մագերն ա ցրվել՝ ձգում, պոկում, մեկը
դոշը բաց արել՝ կտրատում, իր միսն ու արիևը վեր ածում, ու ամեն
մեկ սրտաքոքին, գլխին տալիս՝ քարերն Ել են ձեն տալիս,
գարգանդում, մղկտում, քարափներն Ել: Մեկը դեմը պար գալիս՝ խանչալ
ու թուր հանած, ձեռին բռնած, դեմը ընկնում գետնի վրա, մեյդի
առաջին թավալ, թավալ տալիս, ոտ ու գլուխ քարերին ծեծում: Մեկը
բայաթի կանչում, երեսը դուս ճոթում, մեկը գլուխն առել՝ վազում,
որ քարափերվեր ընկնի, չե՛ն թողում, ձեռիցը բռնում, եդ քաշում:
Նաշը ֆորի բերանը հասցրին. Ա՛րարիչ՝ ի՞նչպես լռվեցին բուլոր:
Մուլլեն աղոթք ա անում. աղոթքը բերան ու սիրտ փակե՞ց, դարդ ու
կրակն հանգցրե՞ց. ՉԷ՛. Ո՞վ սաղացրեց, ո՞վ բժշկեց Ես ըոպեի
միջումը: Մեռելի հոգու համար աղաչանք են անում, ի՞նչ ազգ իր
աղոթքին Ենպես արի, Ենպես ճիշտ, Ենպես ջերմեռանդ ա, ինչպես
մահմեդականը: Մուլլեն կարգը կատարեց, պրծավ, մեյիգը գերեզմանն են
դնում, ով անկաջ ունի, թո՛ղ խլանա. Ես լացին, Ես արտասուներին, Ես

կսկծալուեն, Էս մղկտալուեն քարը չի՛ դիմանալ: Խաղաղությունն հոգուդ՝ հանգուցյա՛լ մարմին, ա՛յ իմ պատկերակից հողածին: Հավատներս մեկ չի՛, սիրտըներս հո մեկ ա, մեր ժամը չէ՛ իր գալիս՝ մեկ երկնքի տակի, մեկ երկրի երեսի Էիր հո ինձ հետ կենում, ման գալիս. Լեզուդ իմը չէ՛ր, պատկերդ, հոգիդ հո իմի՞ցն Էր: Տերտեր չի՛ քեզ թաղում, մուլլեն Էլ հո աղոթք անում, չի՛ հայհոյում: Խաչ, ավետարան չկա վրեդ, մինևուռյն հողի տակը չե՞ս մտնում, ուր որ Էս Էլ պտի մտնեմ: Խուկն ու մոմ չե՛ն վառում, չե՛ն ծխում, մկամ ա՞չք չի՛, որ վրեդ լալիս ա, սիրտ չի՞, որ քեզ համար Էրվում ա: Բաս Էս քա՞րի պես պտի քեզ նայեմ, որ քրիստոնյա եմ, ու աչքս չխփե՞մ: Գնա. ո՛վ մեզ ստեղծել ա, Էն բարի Արարիչը՝ որ քեզ Էլ ինձ հետ իր լուսովը լիս Էր տալիս, իր քաղցր աչքի տակին պահում, քեզ համար Էլ ունի տեղ, բնակություն, որ քո՛ վարձքն Էլ տա: Երկնքի վարձքն ու փառքը բարյաց համար: Թե բարի Էիր, չե՛ս կորչիլ: Գնա՛, երկիրը քեզ Էլ մոր պես անփորձ կպահի մինչև գալստյան օրը:

Բայց ա՛խ մեռլատերերը հո գնացին, հո սար ու ձոր դինջացան. Էս ի՛նչ նոր ձեն ա, որ անկաջս ա ընկնում, սիրտս խորովում: Երազ չի՛ տեսածս, օրը ճաշ, արեգակն առաջիս: «Անա (մայր) ջան, անա՛ գյոզմ անա, ջանմ անա՛. աչքերիցս արին ա գնում, սրտումս կրակ ա վառվել, ի՞նչ կըլի, որ Աստված հոգիս առնի, որ յա քեզ՝ մեկ Էլ տեսնիմ, յա հողը մտնիմ, պրծնիմ: Անա ջան՝ անա՛, կրակ ա վեր թափում գլխիս, ձենս լսող չկա . դու Էդքան մոտիկ, ինձ մեկ ջան ասող, հալս հարցնող չկա: Ձենս անկաջդ ա ընկնում՝ ազիզ ջան, դու Էդտեղ Էրվում, Էս Էստեղ. բայց ա՛խ՝ իրար սուք լսում ենք, իրար չե՛նք կարում տեսնիլ: Ա՛խ՝ ընչի՞ չի՛ աչքս քոռանում, ընչի՞ չե՛մ գետինը մտնում: Աթա՛ (Հայր), անիսաՖ աթա, ճամփեդ քո՛ռ ըլի: Աթա. Էս ո՞ւր բերիր ինձ, Էս ո՞ւր քցեցիր ողորմելուս, Էս ի՞նչ թուր ցցեցիր սրտումս, որ կտրատում ա, բայց ա՛խ, վա՛խ, չի՛ սպանում, չի վերջացնում, որ քո երեսիցը, քո դառն երեսիցը քո անաստված ձեռիցը պրծնիմ մեկ օր առաջ, ու Էս Էլ Էս մեռելների դաթարումը պարկիմ... Աթա՛ ... Աթա՛ ... անա՛ , անա՛ ... հարա՛յ... դա՛թ...»:

Էս ձենն Էր՝ որ շոքի բերանն ընկել, սար ու ձոր մղկտացնում – Էս Էլ Է՛սպես ժամանակին, Է՛ս սհաթին, որ դուռը տեղիցը չէ՛ր եռում. Ծառերի տերևները՝ հենց իմանաս՝ չորացել ըլին: Ու ի՛նչպես խորհրդավոր ձեն – ի՛նչ անիմանալի խոսքեր: Գերեզմանից չէ՛ր գալիս,

լավ էի իմանում: Աչքս վրիցս թռել՝ սքացողին պտրտում, ման էր գալիս, բայց քարափները որ ձեն չէին տալիս, չէ՛ի իմանում՝ էրերն են ինձ խաբում, թե իմ միտքս: Եսպես մոլորած, շվարած մնացել էի, որ աչքս ընկավ թագավորական բաղի դիմացի խարաբեքանց վրա, որ գյոռխանիցը երկու ոտ հեռու չի ըլիլ:

Է՛նպես տեղից Է՛սպես ձե՞ն, որ իսանաորդին մտիկ անիլ Էլ չի՛ ուզիլ: Հենց իմանում էի քաչկեր են խարաբեքանց միջին թախ կացել: Աչքիս դեռ չէ՛ի հավատում, որ գեջդանգեջ տեսա, որ մեկ ջան քարերի միջին նստած՝ դեմը գլուխն էր ծեծում, դեմը դռշը կտրատում: Մեկ Էլ որ լավ մտիկ արի, ու անկաջս ինձ քաշեցի, բոլոր կարծիքս վերջացավ: Ո՛վ ըլի, թո՛ղ ըլի. սրա դարդը ընչանք չիմանամ, չե՛մ գնալ ըստեղանց, ասացի ու թև առա:

Բայց ի՞նչպես ճամփա գտնիլ. բաղը մեկ դուռն ուներ, դենը գնայի, պտի կրկին քաղաքը մտնեի ու բաղնսների գլխովը գայի Էլտեղ հասնեի. ընչանք Էն վախտը բալքի նա գնացած ըլեր: Հետո՞... հո շատ օր պետք Է մաշվեի, տանջվեի, որ նրա դարդը չիմացա: Բալքի թե նրա դարդը իմիցն ավելի՞ էր: Յարալուսն յարալվի սիրտը թեզ կհասկանա: Երկու պստիկ դուռն Էլ կային, ամա կոխպած, ո՞ւմ ասեմ, ո՞ւմ խնդրեմ: Էլի երեխուլթյուսս միտքս բերի. թե գող Էլ կանչեն՝ ասեցի մտքումս՝ գողուլթյուսսը հո արել ես, պատովն Էլ թռի՛ր, ընչանք եղևիցդ կհասնեն, դու Էլ հո ոտն ունիս, ձեռք Էլ հետը, յա փախի՛ր, յա կպի՛ր, մեկ ճիթ հավողի խաթեր հո մարդ չեն սպանիլ: Ասիլն, անիլը մեկ Էլավ. Ձորն առաջիս բաց Էլավ. լավ էր, որ ոտս չկոտրվեցավ, չուսքի պատը բավական բարձր ա: Ոտս Էլ որ կոտրվեր, չէ՛ի իմանալ, ջանս Էնպես տաք էր: Մեկ քանի լոք Էլ որ տվի, խարաբեքն առաջիս կանգնեցին. իմ սքացողին աչքս տեսավ. Բայց իրեք գոմփոռ շուն Էնպես վրա Էկան ինձ, որ ուզում էին երեսս վեր բերեն: Շան հետ վաղուց Էի բաղումը հեսաբս դրստել ու իմ օրումը շանից չե՛մ վախեցել, չե՛մ Էլ վախենալ, բայց ում ուզում էի, ալբեալ գյում Էլավ:

Ռսի սերթուկը հաքիս, շապկեն գլխիս, երեսս անմիրուք, ես տղամարդ. Խաչապաշտ, նա աղչիկ մահմեդական, բաս ի՞նչ կաներ, որ չէ՛ր փախչիլ: Բախտիցս քարեր շատ կային, շները դեն արի, խռկեցի, Էս խարաբի առաջին՝ հասա, կանգնեցի, բայց հիմիկ եմ իմանում արած գժուլթյուսս ու զարգանդում. մահմեդականի, ասիացու տանը օրը ճաշին աղչկա եղևից ընկնիս Էնպես դրաղ տեղ, ոսի շորով՝ ո՞վ պետք Է ձեռը բռնի, որ տան

տերը փորդ վեր ածի, յա գյուլլեն սրտումդ ցցի. Քի՞չ ա պատահել: Քաղաքումը դաբուլ չե՛ն անիլ, հայ քրիստոնեն չի՛ տանիլ, ո՞ւր մնաց չոլումը, են էլ մահմեդականի տան: Ի՞նչ անես, բանը բանիցն անց էր կացել, ես դռան առաջին կանգնել, շլիքս ծռել, շորերս էլ որ հին ըլեր, հենց կիմանային հաց եմ ուզում, յա ջուր:

Բա՛ջմ (քույր իմ), սկսեցի թուրքերեն ասիլ ու գլուխս տան դըռնովը ներս, տանիլ, բա՛ջմ, թե չար մտքով ըլիմ էստեղ էկած, ո՛չ էսպես գյուռ, էսպես մեկ բուռը հող աշխարքումն ինձ փայ ըլի: Հայ եմ, եվրոպացի չեմ, քո երկրացի, քո համշարի, մեկ հողի, մեկ ջրի որդի: Քո կսկիծը, քո ձենն ինձ էրեց՝ բա՛ջմ. ջանս ուզես, քեզ կտամ, գլուխս ուզես՝ կծախեմ, ես չե՛մ էկել, որ քեզ ինչմիշ անեմ, քո յարափալու փարալու սրտին դիա ավելի ցավ հասցնեմ: Իսանորդին, որ իսանորդու սուքը տեսի, ու դարդ չանի, արտասուկքը տեսի, ու ինքն էլ լաց չըլի, ձենը, են ողբալի ձենը լսի, ու ինքն էլ հետը չմղկտա, նա էլ ի՞նչ Աստված կուներնա, ի՞նչ հոգի, ի՞նչ հավատ: Քո դինը ու մասաբը գիտեսա, ա՛յ, էս երկինքը՝ որ գլխըներիս կանգնած ա, էս արեգակը, որ մեզ լիս ա տալիս, էս հողը, որ մեզ մեկ օր երկուսիս էլ պտի թաղի, բաջի՝ Աստված, երկինք վկա են, որ ես ուրիշ մտքով չեմ առաջիդ կանգնել: Կուզես՝ դուռդ վրես փակի՛ր, թե ամաչում ես, յա վախենում, կուզես՝ թո՛ղ՝ ես գնամ, դրադ կանգնիմ, երեսդ կալ, աչքդ փակի՛ր, ու հեռու տեղանց էլա ինձ ասա՛, ինձ պատմի՛ր քո սրտի ցավը, թե ձեռիցս գա՛ բա՛ջի, Աստուծո սուրբ անուկը գիտեսա, կմեռնիմ, քեզ մեկ ճար կանեմ: Ասա՛՝ գլխիդ դուրբան, ասա՛, երեսս ոտիդ տակը: Հենց իմանում ես, ամեն չալ բան օ՞ճ ա, որ կծի, ամեն պսպղուն բան թո՞ւր ա, որ կտրի. Չե՛, ես էլ մարդ եմ, հորնըմոր, քիր ու ախպոր տեր, որդի, օղլուշադ չունիմ, ամա մարդ հենց օղլուշադ պտի ուներնա, որ սրտումը գութ ըլի: Թուր խրես սիրտս, չե՛մ հեռանալ, քարով ինձ հետ ածես, չե՛մ ձեռք վերցնիլ, դուռդ վրես հետ անես, էս չոլումը կմնամ, էս օր չասես, էս գիշեր էլ կմնամ, մինչև քո ցավը չիմանամ, չե՛մ հեռանալ, չե՛մ գնալ: Թե եթիմ ես, արի՛, քեզ պահեմ, թե հիվանդ ես, թո՛ղ գամ քեզ ծառայեմ, թե չէ, էդ ջահել, ջիվան հասակիդ, էսպես օրը ճաշին, էս շոքին, որ ջանավարը բնիցը չի՛ դուս գալիս, դուշը տեղիցը չի՛ եռում, դու նստել, սուք ես անում, ա՛յ իմ սրտի քանդող՝ ի՞նչպես էդպես ձենը լսեմ ու հանգստանամ: Թե քո հավատը չունիմ, քո պատկերն ունիմ, թե թուրք չեմ, հայ, քրիստոնյա, մկամ թուրքին Աստված կա,

հային չկա՞: Թե տղամարդ եմ, Էնդուց ես քաշվում՝ բա՛ջի, ա՛ջքի
լիս, չար տղամարդը, վատ հոգին ցերեկը, լուսով, Էսպես չի՛ գալ
մարդու դուռը, Էսպես չի՛ աղաչիլ: Դարդո՞ր ասա՛. թե Էլ ինձ տեսես
քո օրումը, թուր ա՛ռ, ինձ սպանիր, ինձ կրակը դի՛ր, Էրիր. թե ձե՛ն
տամ, ո՛չ մեկ Էլ Էս օրին հասնիմ, քո ցա՛վը տանիմ, չե՛մ գնալ,
չե՛մ գնալ, ոտո՞ կհամբուրեմ, գլխովո՞ պտիտ կգամ, ասա, որ իմանաս՝
թե մենակ քո ազգի սրտումը չի՛ Աստված ռահիմ, ջիգյար ստեղծել, հայ
քրիստոնեն Էլ սիրտ ունի, հայ քրիստոնեն Էլ ցավ կիմանա: Ասա՛,
գլխիդ մեռնիմ: Էս թաղածների սաղաղին ասա՛, ինձ մի՛ մաշիր, մի՛
սպանիր:

Ինձ Էսպես Էր երևում, որ երկար վախտ մտքի հետ կռվում ու չե՛ր
իմանում թե օտար մարդը, քրիստոնեն ի՞նչպես թուրքին քոմակ կանի,
որ Էսպես միմյանց հակառակ են, միմյանց հավատի թշնամի: Բայց հետև
Էլ տեսնում Էր բալքի, որ բերանս չե՛ր մենակ խոսում, սիրտս Էլ,
աչքս Էլ: Ինձ համար չե՛մ ասում, օձն Էլ իր թուլյնը կթափի, երբ
լեզուն ուղիղն ասի, ո՞ւր մնաց աղամարդին, Է՛ն հալին, Է՛ն դառը
հաղաղին, որ երկուսիս սիրտն Էլ՝ կրակի պես Էրվում Էր: Սուտ են
ասել՝ թե ասիացի կինը մարդ տեսնելիս՝ ուզում ա, նրան կտրատի,
աչքն ու հոգին լավ իմանում են, թե ի՞նչ պտուղ ա կամենում իրանց
հալալ սիրտը հարամացնի, իրանց անմեղ հոգին դառնացնի: Ասիացի կինը
հրեշտակ ա, սուրբ հոգով մոտացի՛ր, սրբի պես կտեսնես նրան, օձի
պես սողա, նրա աչքը բոց ա, շունչը կրակ, ձեռը թուր, նա քեզ կերի,
նա քեզ կկտրատի, նա քեզ կխորովի. ես Էսպես եմ տեսել, Էսպես տեսա
Էս օր Էի նհախ տեղ չեմ իմ երկրացի աղչիկ, կինարմատի՝ գովում: Վատ
հոգին ամեն տեղ կա. չոռոտ պտուղը ամեն ծառի վրա:

– Ձեր խաչին դուրբան՝ ա՛յ չայ քրիստոնյա, ձեր ժամի հողին երեսս
մատաղ՝ այ անձանոթ դարիբ, – գեջղանգեջ սկսեց իմ ցավալից աղչիկը,
իմ սիրուն թուրքի աղչիկը, գլխին տալ, գոռալ, ծնկին վեր հատիլ,
ասիլ. – Ա՛խ՝ Էն ի՞նչ բերան Էր, որ ձեզ օրհնեց, որ Էդպես ազգ
ուսնենաք, Էդպես հավատ, Էդպես եկեղեցի, Էդպես սուրբ օրենք: չենց
մե՞զ Էր Աստված իր աչքիցը քցել, իր սրտիցը հանել, մեզ անիծել, որ
Էսպես օրենք ուսնենանք, Է՛նպես հավատի ծառայենք, որ ո՛չ ծնող ա
հարցնում, ո՛չ որդի, ո՛չ սեր, ո՛չ կարգ, ո՛չ աղոթք, ո՛չ պսակ:
Անա՛մ ջան, անամ (մեր) երաբ որ որդիդ կրակումն Էրվում ա,
փոթոթվում, երաբ որ դժոխքն ամեն սիաթ չանգերը քցած, ինձ ուզում ա

տանի, ուտի, փչացնի, դու ել իմանում ես, քո սուրբ, քո ազիզ երեսին դուրբան: Տուևդ աչքիս առաջին, տեղդ տասը գագ հեռու՝ բայց ա՛խ՝ վա՛յ... գագան հեր ա Աստված ինձ ռաստ բերել, որ ո՛չ սիրտ ունի, ո՛չ գուր: Հայվանն իր ճուտին սիրում, պահում ա, նրա ցավը քաշում, նա ինձ է՛ստեղ ա բանդը, կրակը գցել, էրում, տանջում, քեզ էդտեղ՝ տանից, տեղից հեռացրած՝ դուս արած՝ իմ կարոտովս քե՛զ մաշում, խորովում, քո ազիզ սիրովն իմ սիրտս անշեջ բոցի մեջը քցել՝ սպանում: Քո տան դռնիցը դու ես ինձ մտիկ տալիս, քեզ ու քեզ կտրատում, էս խարաբիցը ես եմ քո շվաքին նայում, նվաղում, օրը հազար անգամ դժոխք ու անդունդ մտնում, մաշվում, ել եդ դուս գալիս, մղկտում, գղլթում: Դուևդ գամ, դու չե՛ս ինձ մոտ թողալ, հարևանների կտեսնեն, դու գաս ինձ մոտ սար ու ձոր բերան կառնեն եդ կասեն ու մեր անգո՛ւթ հերը, մեր անօրեն դահիճը թե իմանա, քո արիւնը ինձ կներկի, իմ մարմինը քեզ կդառնա գերեզման: Ընչի՛, ընչի՛ ինձ աշխար բերիր, ինձ կյանք տվիր, որ իմ կյանքն ել էսպես խավարի, քո արևն ել: Ո՛չ երկինքն ա մեր ձենը լսում, ո՛չ երկիրը մեր առաջին ճաքում, ո՛չ հրեշտակ մեր հոգին առնում, ո՛չ սատանա մեր տունն ու տեղը կրակ տալիս, ո՞ւր գնամ, որ քեզ մոռանամ, ո՞ւր ըլիս, որ ինձ չերևիս, ո՞ր աշխարքում, ո՞ր պոճախում: Թե չունիք, թռչիք, սար ու ձոր ընկնիք, թո՛ւր չունիք, որ մեր սիրտը մենք ճոթենք, վեր ածենք, վե՛ր ածենք, որ մեր արիևակեր հոր աչքը մեկ օր կշտանա, մեկ օր չար սիրտը հովանա, մեր սև օրը վերջանա, նրա սև հոգին դինջանա: Դանակը կոխեմ ջիգյարս՝ ա՛նա ջան, բաս մեկ ա՛խ ելա չքաշես, մեկ ձեն ելա չտաս, ո՞նց մտնիմ հողը ո՞նց թաղեմ իմ գլուխը: Հե՛ր, հե՛ր՝ ո՛ր չար սհաթին արևի լիսն աչքիդ ընկավ, շունչդ էս աշխարքի օդի հոտն առավ, որ էդպես ջիգյարդ քարացավ, սատանեն էկավ, սրտումդ բուն դրեց, քո սիրտը դժոխք դառավ, քո միտքը անշեջ կրակ, որ ո՛չ մոր սուք ա իմանում, ցավում, ո՛չ որդու կսկիծ, արտասուքն տեսնում, սիրտը մրմնջում:

Ինքը դուևն երեսիս հետ արած թողել գնացել ա, հաց ու կերակուր ինձ համար լեղի, էս ել ա ձեռիցս խլել: Առավոտը մթնե մուրթը գնում բազարը, ընդունը մթնե մուրթը՝ մրրած, փրփրած գալիս, ու աժդահա օձի պես պատից, դռնից հոտ քաշում, որ տեսնի՝ թե հո մարդ չէկել էստեղ: Հայ քրիստոնյա, քո հավատին, քո անուամին դուրբան, քո խաչը, քո սուրբ հավատն ա քեզ պահել, մեկի հալբաթ մեկ սառը ջուր ես տվել, որ նրա խերը առաջդ ա էկել, թե չէ քունն էր թուրը, քո կյանքն էր

թվանքը: Գևա՛, հեռացի՛ր՝ թե քո արևը, քո Աստվածը, քո սո՛ւրբ հավատը, իմ Էրված օրն ու ումբորը կսիրես, <թե> իմ մեկ սհաթ ումբորը քո աչքին քաղցր ա: Գևա՛, հեռացի՛ր. Թո՛ղ՝ Էս հողը, Էս խարաբեն, Էս գյոռնիսնեն ըլիս իմ գերեզմանը, իմ պահարանը, իմ դժոխքը, իմ տանջանքը: Հալբաթ մեկ օր Էլա մեկն ու մեկը կքանդվի, ինձ տակով կանի: Հերս չարասիրտ ա, անգուլթ անողորմ, վրես չի՛ լար: Մերս հեռու, տանից դուս արած, օլքից, ալամից, դովոււմ դարդաշից դեն քցած՝ որ վրես սուք անի: Իմ սուքը՝ ես պետք է անեմ, իմ հողը՝ ես պետք է տամ գլխիս, իմ մարմինը՝ ես պետք է թաղեմ, կորչիմ, ֆորեմ, պրծնիմ: Ինձ ո՞վ արեց չարա, որ դու անես, դու ա՛յ աստվածասեր հայ, քո դևին մասաբին դուրբան, քրիստոնյա հայ:

Մուլլա, ախոււնդ ինձ չօգնեցին, Մուշտեիդ, դուրան, իմամ, իսլամ ինձ ճար չարին, Էլ ալամ մեջ ընկան, իմ հերս չլսեց, մորիցս ինձ գրկեց: Հերնըմերս գլխիս, ես եթիմ, անտեր, անճար, անքոմակ, սոված, ծարավ, որ օրենքն ու հավատը մարդի սիրտը չկապեն, որ Աստված ու մեջիդ նրան չար ճամփից եդ չբերեն, որ Աստծու տված սերը, Աստծո դրած սիրտը մարդ ու կնիկ չկապեն, հեր ու որդի իրարից հանեն, մերը որդու համար տանջվի, մեկ հուլքմ չուլենան, չթողան, հերն իր ձեռովը իր տոււնը քանդի, իր դուււը շարի, քյաբով, դուրանով առած կողակիցը՝ Էլ եդ բաց թողա, Էլ եդ անհաց, անջուր, չիփ չփլաղ տանից, տեղից դուս անի, օրվան հացին կարոտ սար ու չուլ քցի, ու նրանից բերած, նրա կաթնով մեծացրած որդին, նրա դառը քրտնքով պահած ապրացրած, ջրից, կրակից դոշին, գրկին թափած, պրծացրած զավակը՝ գլխին տա, ձեռիցը խլի, ու երեսն երեսի հետ Էլա, լեգոււն լեգվի հետ Էլա՝ տեսնիլ, խոսալ չթողա, վա՛յ Էսպես աշխարքը քանդվի, Էսպես կաթը հարամ ըլի, Էսպես կյանքն ու օրը փուլ ըլի, Էսպես օրենքն մարդի ու Աստուծո առաջին պարտական, Էսպես հողն անիծած՝ սատանայի փայ. Էլ ի՞նչ կարող ես դու ինձ անիլ, ա՛յ քո Էկած ճամփին, քո ստեղծող Աստծուն, քեզ պահող, մեծացնող օրենքին, հավատին դուրբան: Սիրտդ ցավում ա, գիտեմ, չուլքի քեզ Էլ ա մեր բերել, քեզ Էլ ա հեր՝ որդի ձեն տվել, քեզ Էլ՝ քիր ու ախպեր սիրել, գրկել, գլխի վրա, դոշին դրել, կպցրել. Հաց չի՛ ինձ հարկավոր, որ ուզեմ, տաս, ջրի չեմ հասրաթ, փողի չի՛ սիրտս փափագում, գառ դոււմաշ ուլենամ Էս սհաթին կերեմ, կկտրատեմ, գանձ ոսկի ուլեն <նամ>, ջուրը կածեմ, հարամոււն կտամ, թախտ, ամարաթում նստացնեն՝ կրակ կտամ, ինձ Էլ հետը կերեմ, իմ մորն եմ կարոտ, իմ ծնողին հասրաթ, աչքս նրա ճամփին ա, սիրտս

Նրան թամարզու, տունն ոտիս տակին, ձենն անկաջումս, ա՛խն ու վախը հենց բռնիր լսում եմ, ցերեկը չե՛մ կարում ոտի, դշի ձենիցը իմանալ, գիշերն եմ լիսնակի տակին՝ անկաջ դնում, լսում, ինձ էստեղ սպանում, նրան էստեղ մորթում, հոգին առնում: Ա՛խր՝ որ գառը, անբան գառը իր մոր եղևիցը միա, բողա, օծի ճուտը իր մոր քամակիցը սողա, հավի ձագը մոր ձենը լսելիս ծվծվա, լվլվա, գլուխը թևի տակը դնի, յա կտուցը կտցին, մերը կրիա, ձագը ճիա, մերը քուջուջ, ձագը մուկնջ մուկնջ, հետը խաղա, հետը ճվա, բաս ինձ մե՞ր չի բերել, բաս ես կա՞թով չեմ մեծացել, բաս ինձ չե՞ն գրկել, սիրել, որ սիրտս չտրաքի, լերդս չճաքի, աչքս չմաշվի, շունչս չքաշվի լերդս չնվաղի, թոքս չդաղվի, ա՛յ էդ լիս երեսիդ, քո լիս հավատին դուրբան ...

Քո լիս հավատին, քո արդար կրոնին, որ ընչանք հորնըմոր սիրտը չի՛ կապում, թագը չի՛ դնում, ընչանք սերը չի՛ փորձում, կարմիրը չի կապում, ընչանք սուրբ տաճարը չի՛ թողնում, մինչև նրանց բնութայունն ա քննում, իմանում, ընչանք հերնըմերը չե՛ն զավակաց թագն ու պսակն օրհնում, քահանեն չի՛ ձեռը դնում, ընչանք աջը չեն հարսի ու փեսի իրար մեջ դնում, խաչը չեն գլխներին դնում, ընչանք մահը չի՛ գալիս, հոգին չի բաժանվում, մարմինը դինջանում, հողն ու գերեզմանը իրանց տվածը, Աստված ու հրեշտակ իրանց պահ դրած ամանաթը տանում, ո՛չ հասրաթը պակսում, ո՛չ մուրազը, ո՛չ սերը, ո՛չ տերը, ո՛չ հերը, ո՛չ մերը: Ո՛չ կրակը, ո՛չ ջուրը, ո՛չ բոցը, ո՛չ ցողը, ո՛չ դաշտը, ո՛չ պտուղը, ո՛չ սարը, ո՛չ ծաղիկը, ո՛չ ամպը, ո՛չ անձրևը: Ա՛խ՝ օրհնվի՛, օրհնվի էն բերանը, որ ձեզ օրհնեց, էն սուրբ միտքը՝ որ ձեր օրենքը մտածեց, ձեզ՝ կրոն տվեց: Ա՛խ՝ աշխարքումն որ էս բախտն ունիք, երկնքումը ի՞նչ տեղ կուենեսաք, մարդի միջին, մարդի սրտով որ էնպես եք իրար սիրում, իրար ընդանում, հրեշտակաց միջին, հրեշտակի սրտով, հրեշտակի սիրով՝ ի՞նչքան մեծ չափտի ըլիլ ձեր փառքը, ձեր կյանքը, ձեր մխիթարությունը, ձեր ուրախությունը, ձեր սուրբ կրոնին ու հավատին ես եսիր դառնամ:

– Որ գևամ մուշտեիդի ոտներն ընկնիմ, որ գևամ գլուխս ծեծելով հորդ ճտովն ընկնիմ, չոքիմ, ոտը համբուրեմ, կանգնիմ, երեսը՝ ա՛յ իմ հրեշտակ, իմ արդար հոգի, իմ ա՛չք, իմ լի՛ս, որ հոգիս կրակ քցեցիր, լերդս դուս ճոթեցիր, բաս ինձ չե՞ն լսիլ, որ ես հայ քրիստոնյա տեղովս էսքան ցավում եմ, մղկտում, իրանք իրանց արնին

ոտի տակ են տալիս, կրակը քցում իրանց միսը՝ սաղ սաղ խորովում, բաս ինձ չե՞ն լսիլ, չե՞ն հետս մրմնջալ, չե՞ն հետս մղկտալ, գալ, բարշիլ, քո աչքը սրբիլ քո սիրտն առնիլ՝ եդ արդար սրտիդ ստեղծողին դուրբան, – երված, լցված սիրտս ու բերանս գեջդանգեջ բաց արի ու մնացի՝ են արևի երած, են առտասնքով մաշված, չուռումիշ էլած երեսին, են թուխ թուխ աչքերին, են դալամով քաշած ունքերին, են խոռըփոթ ընկած ճակատին, են ոսկեթել մազերին, են լուսաթաթախ պատկերին, են երկնաման տեսուն, են կախ ընկած գլխին, են ծեծված, ջարդված, արինակուլուլ, արտասվաթաթախ դոշին ու բզին՝ հոգիս երկնքումն, աչքս վրեն սառած, մեռած, կանգնած, չորացած, փետացած, ու քար ու հող փուշ դառան, աչքումս ցցվեցին, սուր դառան, ինձ կտրատեցին, դժոխք դառան, ինձ ուզում էին ուտիլ: Որ մեր հավատիցը չըլի մարդ, պետք է չսիրե՞նք, հետը չցավի՞նք...

– Չե՛, չե՛, վա՛յ իմ օրիս, արևիս, գնա՛, հեռացի՛ր, վա՛յ, վա՛յ, Աստված դու ինձ ազատի. Ալլահ, դու ինձ պրծացրո՛ւ, քո ձեռն ինձ պահի, են ո՞վ ա գալիս, վա՛յ վա՛յ... թե հե՛րս ըլի... ի՞նչ կանեմ... ի՛նչ... ի՛նչ... գնա՛... գնա՛... քո գլուխդ էլա պրծացրո՛ւ...վա՛յ քո օրին, քո ջիվան արևին, մահդ առաջիդ ա – էլի կանգնե՞լ ես...գնա՛, գնա՛... – Ասեց ու ա՛խ... Էն օրը գնա, ո՛չ եդ գա... ինչ որ ես տեսա... դուռը վրես հետ արեց: Ասիացու սիրտն ինձ հայտնի էր, չունքի ես էլ եմ ասիացի, վրես թուր չկար, ը՛լեր էլ, յա ես պտի մեռնեի, յա իմ դիմացի մարդը: Ո՞վ մեկ բարաքյալլա կասեր, ո՞վ իմ մուրագս տեղ հասցներ, մեռնելու հետ վաղուց էի բարեկամացել հաշտվել: Իմ սրտիս երողն էլ նեքսևիցը՝ Աստված, երկինք, սուրբ, մարգարե, հավատ, օրենք մեջ բերում, որ գլուխս առնիմ կորչիմ: Եկողը մոտանում էր, սիրտս մղկտում, իմ լերդս տրորողն առաջիս տրորվում, գետինը ոտիս տակին դողում, արին էի տվել, նրան հո չէի պրծացնիլ, ազատիլ: Էլի մուշտեիդի, փուռնդի, էլի հոր, բարեկամի ոտներ գնամ ընկնիմ, բալքի մեկ ճար անեմ, Էսպես մնալով, գլուխս մահու տալով ի՞նչ կշինեմ, միտք արի, գլուխս թափ տվի, աչքս տեղն Էկավ, խելքս իմ գլուխս: Մեկ ա՛խ քաշեցի, դոշիս խփեցի ու արինն աչքս առած, մուխը քիթ ու բերանս լիքը, ձորն ընկա, սարնըդուս նի էլա: Բայց ա՛խ Էն գնալն էր, որ գնացի՛ էլ ո՛չ փուռնդ կարաց կորածս գտնիլ, ո՛չ մուշտեիդ, ո՛չ թուրք, ո՛չ հայ: Երկինքն ես գնացել, հոգիդ լիս կտրի, ա՛յ տարաբախտ հոգի, մորդ ծոցը մտար, հանգստացի՛ր, դինջացի՛ր: Սուր քո սիրտը մտավ, Էն ձեռը չորանա, դու հո քո մուրագն առար: Թե սաղ ես

դեռ հլա, ու սարեսար քցած, որ տեղդ չիմանամ, ա՛խ ի՞նչ կըլեր, մեկ անուկնդ էլա լսել էի, մեկ ազգդ իմացել, որ քո ցավն հիշելիս անուկնդ էլ տայի, որ հավանայի: Ես քո պատկերը, Էն աննման պատկերը, Ես քո Էն ցողանման արտասուկները, Էն երկնքին՝ սաղիքյան տված, ընծայած հոգիդ՝ չե՛մ մոռանալ, չե՛մ ուրանալ: Թ՛ո դ իմ հավատն ինձ պատժի, թո՛ղ՝ իմ օրենքն ինձ հալածի, տանջի, քո ազգի գյոռխանեն՝ քանի շունչս վրես ա, լեզուս բերնումս, հլա շատ կգամ ուխտ, հլա շատ անգամ կգամ Էն արդար հողը տեսնիմ, Էն քանդված խարաբեն մտնիմ, որտեղ քո ծունկն էր չոքել, քո արտասուկները թափում, քո շունչը դուս գալիս, քո աչքը լալիս: Էստեղ չտեսանք էլ իրար, երկնքումը հո՛ Աստված մեզ վրա չի՛ բարկանալ, Էն բարեգուրթ Աստվածը, որ իր աչքի առաջին իր որդիքը՝ իրար տեսնին, իրար փաթաթվին – հոգին անմեղ ա, երկինքը սուրբ – աղչիկ ու տղա, թուրք ու հայ, ո՞վ Էն միտքը կուկենա – որ սրբությունն չըլի սրտի, որ սրբությունն չըլի կամքը: Մեր չար կամքը հողին ա, հողն ա մեզ խաբում, Էս չար հողը, Էս չար աշխարքը, մեր հրեշտականման Աստուծո պատկեր հոգին Աստծուկը: Էստեղ էլ հավատ, օրենք չեն հարցնիլ, գործք կհարցնեն, արքայությունումը տեղ շատ, Աստուծո թագավորությունումը՝ այվան օթախ շատ: Հալբաթ մեկ պուճախ էլ մե՛զ կընկնի, մեկ քյուլգա էլ մե՛զ շվաք կանի, մեկ ծաղիկ էլ մե՛զ իր հոտը կտա, թե չե՛ դժոխքը հո կա ու կա: Դրախտը ամեն մարդ ա ուզում, ու չի՛ դրախտի ճամփի հետ գնում: Թ՛ող Աստված քո խաթեր ինձ դժոխքը տանի, թե Էնպես իմ մեղացս բարկանա: Գերեզմանս քեզ մոտ չըլիլ, դժոխքումն էլ հո չե՛ն հարցնիլ չե՛ն ջոկիլ: Ամեն չար, ինչ ազգ էլ որ ըլի, Էստեղ պտի գա՛ Ես էլ թող Էստեղ գնամ, թաք ըլի քեզ տեսնիմ, քեզ գտնիմ՝ որ սիրտս հետդ տարար՝ ա՛յ իմ տարաբախտ անմեղ, անտեր, անօգնական, իմ սիրեկան, իմ սրտի Էրող, իմ լերդս՝ չորացնող աղչիկ հեզիկ, հոգի բարի:

Կրոն, կրոն, որ ռամիկը՝ անուկնդ չիմանալով, քեզ հավատ ու օրենք ա ձեն տալիս, քեզ դին ու մասաբ կանչում, դեռ ո՞ւր էր մարդը, որ քո լիսը արեգակի հետ էր խառնվել, քո շոխքը աստղերի հետ. քո գորությունը երկինքն էր շարժում, պահում, քո սերը երկրին խոտ ու ծաղիկ, ծառ ու պտուղ, քար ու հող, օդ ու ջուր տալիս, կենդանացնում, որ տարաբախտ հողածինը իր կարոտ աչքը Էս խոր ծորումը բանար, իր ստեղծող Արարչի հրաշքը տեսներ, զարմանար, նրան չտեսներ, թուլանար: Երբ տկար աղամորդին՝ չորս կողմը օձ ու կարիճ, թուլն ու լեղի, հուր ու սուր, գլխավերեն ամպ ու կայծակ, աստղ ու

լուսին աչքովն ընկներ, վերանար, ձեռովն ընկներ, հիանար, յա սարսափեր ու դողար, երբ խոտ ու ծաղիկ, թուփ ու տերև, հոտ ու համ նրա աչքն առներ, բերանն զմայլեր, քիթն առներ, հոգին մխիթարվեր, նրանց տվողին, նրանց ստեղծողին՝ ուզեր, չճանաչեր, խնդրեր, չգտներ, ու աչքը ծով դառած, երեսը հողի երեսին դրած՝ չոքեր, աղաչեր, լար ու պաղատեր, ողբար, գովաբաներ, սքար, օրհնաբաներ: Դո՛ւ, դու ծնունդ աստվածային, հրեշտակ անմարմին, հո՛ւր երկնային, դո՛ւ էիր որ նրա սիրտը զարթեցնում էիր, նրա խոր գլուխը բարձրացնում, նրա թուլ ձեռքը գորացնում, նրա սասանահար, վշտահար հոգին մխիթարում, պնդացնում, ու բերնիցը շունչը, հոգուցը օրհնությունն ու գոհությունն՝ արեգական լուսի հետ, ծաղկերների հոտի հետ, թռչնոց երգի, եղանակի հետ՝ տանում Արարչի մոտ, որ նրա քաղցր աչքը, նրա հայրագորով խնամքը՝ ո՛չ մեր երկրիցը պակսի, ո՛չ մեր գլխիցը, ո՛չ մեր հանդիցը, ո՛չ մեր տանիցը: Ա՛խ երկինքն էր մեր տաճարը, երկիրը մեր ժամատունը, արեգակն ու լուսին՝ մեր ջահ ու լապտեր, աստղերը՝ մեր կանթեղ ու մոմ, երկրի հոտը, մեր բերնի շունչը՝ մեր խունկն ու կնդրուկը, ա՛խ՝ է՛ն, է՛ն ժամանակը ի՞նչպես էր ջերմ մարդի սիրտը, ի՞նչպես արդար նրա միտքը, ի՞նչպես պարզ նրա լեզուսն ու խոսքը:

Քար էր պաշտում մարդը Աստուծո տեղ, փետի էր երկրպագությունն տալիս, արեգակն էր իր Արարիչը շինել, թե լուսնյակը, որ իրան լիս էին տալիս. կրակը, թե կայծակը, որ մեկը ոտի տակին էր երում, մեկը գլխավերնին, քամուն էր ումուղ դրել, թե ջրին, աստղերին, թե ամպին, ծովին, թե գետին, Աստված էր կանչում՝ թե Ալլահ, Բուդա, թե Բրամա, Լամա, թե Եոհովա, որ իր հորը գտնի, ոտը համբուրի, իր ստեղծողի տեղն իմանա, նրան փառաբանությունն տա, դո՛ւ, դու էիր նրա սրտի դրողը, աչքը բաց անողը, միտքը հորդորողը, երեսը դարըդուս քաշողը՝ որ գա հասրաթ, հասրաթ ման գա, որդին իր հոր սիրովն երվի, մաշվի, բայց չտեսնի, չհովանա, ու իր տկար մտքումն չհպարտանա թե ինքն էլ կարաց էնքան բարձրանալ, որ իր ստեղծող հոր տեղն իմացավ, էնքան վերացավ, որ երկնքի տուտն ու տակը գտավ, բոլոր աստղ ու արեգակ քննեց, իմացավ, էլ երկիրը իրան պետքը չի, երկինքը պետք է թռչի որ միշտ իր հոր հետ ըլի, իր հոր ձեռի տակին, նրա աչքի առաջին, ու երկիրը մնա անգարդ, անապատ, չոլ ու դարդակ: Անբան անասունքն էլ, անլեզու քարերն էլ շունչ առան, գլուխ բարձրացրին, որ նրանց էլ լեզու տաս, նրանց էլ հոգի, միտք, որ իրանց ստեղծողին

փառաբանեն, բայց դու երեսդ ծածկեցիր, մարդի փայն էիր, մարդի մեջն
էկար, հորը սիրտ տվիր, մորը ջիգյար, քիր ու ախպոր, որդու,
զավակի, ազգական, բարեկամի աչքին արտասուէք, բերնին բարբառ,
լեզվին՝ խոսք, սրտին սեր, ա՛խ սեր՝, որ երկնքին նայեն, Արարչին
սիրեն, երկրին նայեն, ստեղծողին սիրեն, ու էս մաքուր, էս
աստվածային սիրովը վառված՝ իրանց նմանին սիրեն, նրա բարին
կամենան:

Բայց մարդն, ա՛խ՝ մարդն էստոնք բուլոր, քե՛զ, քե՛զ, սուրբ հոգիդ
թողեց, որը կրակով էրեց իր նմանին, որը թրով կոտորեց, որը ջրով
խեղդեց, որը կախ տվեց, որին անհծեց, որին նզովեց: Քո՛, ա՛խ քո՛
խաթեր՝ շուռնչդ աստվածային բարեկամութիւնը հեռացավ, սերը
վերջացավ, թշնամութիւնն արմատացավ, ատելութիւնը գորացավ. Բայց
ա՛խ, ա՛խ, ե՞րբ էս մեր աչքի կապը կարծակվի, ե՞րբ էս մեր կույր,
խավար մտքի փարդեն կպատռվի, որ էլի քեզ ճանաչենք, քեզ սիրենք,
քեզ մեր մեջը բերենք, մենք քո գիրկը գանք, որ էլի իրար սիրենք,
իրար ընդունինք, ու ինչպես մեկ հոր որդի, երկրումն մեկ սիրտ, մեկ
հոգի, մեկ միտք, մեկ տեղ, մեկ գերեզման ունենանք, ինչպես
երկնքումը, որ ետ առաջ պտի գանք, պտի գանք, բայց վա՛յ մեզ, վա՛յ,
թե պարզերես չըլինք ու լանք: Ertekiler